

ΑΡΧΙΜ. ΕΦΡΑΙΜ ΒΑΤΟΠΑΙΔΙΝΟΥ
ΚΑΘΗΓΟΥΜΕΝΟΥ Ι.Μ.Μ. ΒΑΤΟΠΑΙΔΙΟΥ

ΑΘΩΝΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

ΙΕΡΑ ΜΕΓΙΣΤΗ ΜΟΝΗ ΒΑΤΟΠΑΙΔΙΟΥ
ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ 2010

Πρόλογος

Αισθάνομαι ιδιαίτερη χαρά και συγκίνηση γιατί μου δίδεται ή ευκαιρία να γράψω δυο πενιχρά λόγια ως πρόλογο στο βιβλίο *Ἀθωνικὸς Λόγος* πὸν περιέχει ὀμιλίες τοῦ ἀγαπητοῦ ἐν Χριστῷ ἀδελφοῦ μου καθηγουμένου τῆς Ἱερᾶς Μεγίστης Μονῆς τοῦ Βατοπαιδίου ἀρχιμ. Ἐφραΐμ.

Διερχόμενος τὶς σελίδες τοῦ βιβλίου εἶδα ὅτι οἱ ὀμιλίες ἔχουν εἰπωθεῖ σὲ διάφορα θεολογικὰ ἐπιστημονικὰ συνέδρια καὶ μερικὲς ἀπὸ αὐτὲς στὸ ἀγαπημένο μας νησὶ τὴν Κύπρο μας, τὴν ἐπίγεια πατρίδα τοῦ Γέροντος Ἐφραΐμ, πὸν μὲ πολλὴ ἀγάπη καὶ πόνο κάθε φορὰ πὸν μᾶς ἐπισκέπτεται ἀναλώνεται κυριολεκτικὰ προκειμένου νὰ ἀναπαύσει καὶ νὰ στηρίξει ψυχὲς πὸν ἀναζητοῦν τὸν Κύριο καὶ Θεό μας.

Διαβάζοντας κάποιος τὶς ὀμιλίες αὐτὲς αἰσθάνεται τὸ εὐῶδες ἄρωμα τοῦ Ἁγίου Ὄρους πὸν προσφέρει στοὺς ἐν κόσμῳ ἀγωνιζόμενους πιστοὺς γνήσια τροφή καὶ στήριγμα στὸν ἀγῶνα τους. Οἱ ἐμπειρίες καὶ τὰ διδάγματα τῶν Ἁγίων Πατέρων παρατίθενται πλούσια στὶς ὀμιλίες πὸν τὶς κάνουν ἀύθεντικὲς πηγὲς ναμάτων ζωῆς αἰωνίου. Μέσα ἀπὸ αὐτὲς αἰσθάνεται ὁ ἀναγνώστης τὴν «καλὴν ἀνησυχίαν» τοῦ Γέροντος Ἐφραΐμ γιὰ τὴν πορεία τοῦ κόσμου, τὴν ἔμπονη προσευχὴ «ὑπὲρ τῶν ἐν τῷ κόσμῳ» ἀδελφῶν του, τὴν πλούσια ἀγάπη του γιὰ τὸν λαὸ τοῦ Θεοῦ πὸν πορεύεται τὸν δικό του δρόμο «ἐν μέσῳ πολλῶν παγίδων καὶ θλίψε-

ων». Ἐχοντας ὁ ἅγιος καθηγούμενος τὴν πολύτιμη κληρονομιά τῶν ὀσιωτάτων γερόντων μας τὴν προσφέρει ἀνόθευτη στὸν σημερινὸ ἄνθρωπο μὲ σύγχρονο λόγο ἀπλὸ καὶ πεντακάθαρο ἐν ἀληθείᾳ καὶ ἀγάπῃ πολλή.

Αἰσθανόμαστε ἰδιαίτερη εὐγνωμοσύνη στὸν Γέροντα Ἐφραίμ καὶ στὴν Ἱερὰ Μεγίστη Μονὴ τοῦ Βατοπαιδίου γιὰ τὴν παρουσία τους καὶ τὴν προσφορὰ τους στὴν Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ μας, στὸ Ἅγιον Ὄρος τῆς ὀρθοδοξίας μας καὶ στὴν πατρίδα μας. Στούς δύσκολους χρόνους ποὺ διανύομε ἡ Ἱερὰ Μονὴ Βατοπαιδίου ἀποτελεῖ πράγματι κρουνὸν θείας βοηθείας γιὰ ὅλους μας.

Ὁ Κύριος μᾶς διαβεβαιώνει πὼς «οὐ δύναται πόλις κρυβῆναι ἐπάνω ὄρους κειμένη» γι' αὐτὸ καὶ ὁ μοναχισμὸς ὅσο καὶ ἂν βάλλεται, τόσο πιὸ πολὺ λάμπει καὶ φωτίζει τὸν κόσμον ὅλο καὶ οἱ καρποὶ του, οἱ γέροντες, οἱ πατέρες καὶ οἱ ἀδελφοὶ μας, ἀποτελοῦν τὰ στηρίγματα μας καὶ τὰ λιμάνια μας ποὺ ξεκουραζόμαστε καὶ ἀνεφοδιαζόμαστε γιὰ τὴν συνέχιση τοῦ πτωχοῦ ἀγώνα μας.

Εὐχαριστοῦμε τὸν Γέροντα Ἐφραίμ, εὐχαριστοῦμε τὴν Ἱερὰ Μεγίστη Μονὴ τοῦ Βατοπαιδίου, εὐχαριστοῦμε ὅλο τὸ Ἅγιον Ὄρος γιὰ τὴν ἀγάπη τους, γιὰ τὴν βοήθειά τους καὶ γιὰ τὸ φῶς ποὺ τόσο ἀπλόχερα μᾶς προσφέρουν καὶ μὲ τὴν ἔκδοση αὐτή.

Πάνω ἀπ' ὅλους ὅμως εὐχαριστοῦμε τὴν Ὑπεραγία Θεοτόκο γιὰ τὰ εὐώδη αὐτὰ ἄνθη τοῦ ἀθωνικοῦ περιβολιοῦ της.

Ὁ Λεμεσοῦ Ἀθανάσιος

✠ Λεμὸς Ἀθανάσιος

Ήσυχία καὶ Θέωση*

ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΑΓΙΟ ΓΡΗΓΟΡΙΟ ΤΟΝ ΠΑΛΑΜΑ

Ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἔμφυτη τὴν ἔφεση πρὸς τὸ τέλειο. Αὐτὸ παρατηρεῖται στὴν ἄσκησις τῆς ὁποιασδήποτε ἐπιστήμης, τέχνης ἢ καὶ ἐπαγγέλματος ἀκόμη. Ὁ ἄνθρωπος προσπαθεῖ μὲ ὅλες του τὶς δυνάμεις, ἀκόμη καὶ στὶς καθημερινὲς δραστηριότητές του, νὰ ἐπιτύχει τὸ τέλειο. Καὶ αὐτὸ ἀποτελεῖ μία μαρτυρία γιὰ τὴν δυνατότητα ποὺ ἔχει δώσει ὁ Θεὸς στὸν ἄνθρωπο γιὰ τὴν προσωπικὴ του τελειοποίηση καὶ ὀλοκλήρωση ὡς ψυχοσωματικῆς ὄντοτητος καὶ ὑπάρξεως.

Μέσα στὸ κτιστὸ σύμπαν δὲν ὑπάρχει κάτι ἀνώτερο ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο. Ὁ μακαριστὸς π. Δημήτριος Στανιλοάε, ποὺ ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους θεολόγους τοῦ 20οῦ αἰῶνα, γράφει: «Οἱ κατώτερες βαθμίδες ὄντων, ἂν καὶ ἔχουν κάποια λογικότητα, δὲν ἐμπεριέχουν ὡστόσο ἓνα σκοπὸ ἀφεαυτές, ἀλλὰ ἔχουν σκοπὸ νὰ ἀποτελέσουν τὴν ὑλικὴ προϋπόθεσις τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου... Ὁ ἄνθρωπος τείνει πρὸς μία ἀπέραντη, ἀνώτερη ἀπὸ αὐτὸν προσωπικὴ πραγματικότητα [τὸν Θεό], ποὺ μπορεῖ νὰ τὸν τρέφει ἐπ' ἄπειρο χωρὶς νὰ τὴν κατέχει, δεδομένου ὅτι οἱ δυνατότητές του εἶναι περιορισμένες, ἀλλὰ καὶ χωρὶς νὰ ἐξαφανίζεται

* Δημοσιεύθηκε στὰ ρουμανικά, στὸ περιοδικὸ τοῦ Πατριαρχείου Ρουμανίας *Vestitorul Ortodoxiei*, τχ. 281-282, Δεκέμβριος 2001.

μέσα της»¹. Ο προσωπικός αυτός Θεός είναι που δίνει νόημα και σκοπό στην ύπαρξή του.

Ἡ τελείωση, δηλαδή ἡ ἐπίτευξη τοῦ σκοποῦ τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου, πού συνάμα σημαίνει καὶ τελείωση, ὀλοκλήρωση τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος, χαρακτηρίζεται στήν Πατερική γραμματεία ὡς ἁγιασμός ἢ θέωση. Ἡ μοναδική ὁδὸς πού ὀδηγεῖ στήν θέωση τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως εἶναι ἡ μετάνοια, ἡ ἐπιστροφή στὸν Θεό. Καὶ ἡ μετάνοια βιώνεται κυρίως μὲ τὴν ἄσκηση τῆς ἡσυχίας. Ὁ ἀνθρώπος πού ἔχει ὑποδουλωθεῖ στήν ἁμαρτία βρίσκεται σὲ μία νοσηρὰ καὶ παρὰ φύσιν κατάσταση. Ἡ θεραπευτικὴ ἀγωγή πού πρέπει νὰ ἀκολουθήσει γιὰ νὰ ἐπανέλθει στήν φυσική του κατάσταση, γιὰ νὰ ξαναβρεῖ «τὸ ἀρχαῖον ἐκεῖνο καὶ ἀμήχανον κάλλος»², συνίσταται στήν «πεῖρα τῆς ἡσυχίας», πού ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς τὴν καταδεικνύει ὡς «τέχνη τεχνῶν»³. Ὁ τρόπος αὐτὸς βιώσεως τῆς ἡσυχίας χαρακτηρίζεται συνήθως ὡς ἡσυχασμός.

Ὁ ἡσυχασμός δὲν εἶναι μία θεολογικὴ κίνηση, πού ἀναδείχθηκε τὸν 14ο αἰώνα μὲ κύριο ἐκπρόσωπό του τὸν ἅγιο Γρηγόριο Παλαμᾶ, ἀλλὰ εἶναι ἡ Πατροπαράδοτη ὁδὸς πρὸς τὴν θέωση, τὸν ἁγιασμό⁴. Ὁ ἡσυχασμός συνιστᾶ τὴν πεμπτουσία

1. Πρωτοπρεσβυτέρου Δημητρίου Στανιλοάε, *Ὁ Θεὸς ὁ κόσμος καὶ ὁ ἀνθρώπος*, Ἀθήνα 1990, σ. 30-31 καὶ 35.

2. Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Ἀντιρρητικός πρὸς Ἀκίνδυνον* 7, 40, *Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, Συγγράμματα*, ἐπιμέλεια Π. Χρήστου, τόμ. Γ', Θεσσαλονίκη 1970, σ. 492 (στὸ ἐξῆς *Συγγράμματα*).

3. Βλ. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Ὑπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζόντων* 2,2,2, *Συγγράμματα*, τόμ. Α', Θεσσαλονίκη 1962, σ. 508.

4. Βλ. Καλλίστου καὶ Ἰγνατίου Ξανθοπούλων, «Μέθοδος καὶ κανὼν ἀκριβής», *Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπτικῶν*, ἔκδ. Ἀστήρ, Ἀθήναι 1961, τόμ. Δ', κεφ. 97, σ. 292-293.

τῆς Ὁρθοδόξου Παραδόσεως. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ὁμιλώντας καὶ γράφοντας γιὰ τὴν ἡσυχαστικὴ ζωὴ συνοψίζει ὅλη τὴν προγενέστερη Πατερικὴ ἡσυχαστικὴ διδασκαλία⁵.

Ἡ βίωση τῆς ἡσυχίας δὲν ἦταν ἄγνωστη ἀκόμη καὶ στοὺς Προφῆτες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρουμε τὸν Ἡλία καὶ τὸν Τίμιο Πρόδρομο. Ὁ ἕνας προσευχόμενος μέσα στὸ σπήλαιο⁶ καὶ ὁ ἄλλος στὴν ἔρημο⁷, καταξιώθηκαν τὴν θεία ἔνωση. Ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς ἀπομακρυνόταν συχνὰ ἀπὸ τὸν ὄχλο καὶ πήγαινε στὰ ὄρη καὶ τὶς ἐρήμους γιὰ νὰ προσευχηθεῖ⁸, ὄχι γιὰτὶ ὁ ἴδιος εἶχε ἀνάγκη προσευχῆς, ἀλλὰ γιὰ νὰ μᾶς ἀφήσει ὑπόδειγμα τόπου καὶ τρόπου προσευχῆς. Ὅλοι οἱ Πατέρες, ὄχι μόνο οἱ λεγόμενοι νηπτικοί, βίωσαν τὴν ἡσυχαστικὴ ζωὴ. Ὁ Μέγας Βασίλειος, γνωστὸς σὲ ὅλους γιὰ τὴν κοινωνικὴ του δράση, τονίζει ὅτι ἡ ἡσυχία εἶναι ἀρχὴ καθάρσεως γιὰ τὴν ψυχὴ⁹.

Ἡ ἡσυχία διακρίνεται σὲ σωματικὴ καὶ ψυχικὴ. Ὁ ἅγιος Ἰωάννης τῆς Κλίμακος λέει ὅτι αὐτὸς ποὺ προσέχει τὸ ἦθος καὶ τὶς αἰσθήσεις του νὰ μὴν ὑποδουλώνονται στὴν ἔμπρακτη ἁμαρτία καὶ στὶς ἐξωτερικὲς ἡδονὲς ἔχει ἀποκτήσει τὴν ἡσυχία τοῦ σώματος, τὴν ἐξωτερικὴ ἡσυχία. Ἡ ἡσυχία τῆς ψυχῆς εἶναι κάτι πολὺ ἀνώτερο. Γιὰ τὴν ἀπόκτησή της χρειάζεται προσοχὴ καὶ ἐπιμέλεια στὴν τήρηση καὶ διάκριση τῶν λογισμῶν, ὥστε νὰ μὴν μπορέσει κανεὶς πονηρὸς λογισμὸς

5. Βλ. Jean-Claude Larchet, «Ὁ ἅγιος Γρηγόριος Παλαμᾶς καὶ ἡ Πατερικὴ παράδοση», *Πρακτικὰ Διεθνῶν Ἐπιστημονικῶν Συνεδρίων Ἀθηνῶν καὶ Δεμεσοῦ*, ἔκδ. Ἱερὰ Μεγίστη Μονὴ Βατοπαιδίου, 2000, σ. 342-343.

6. Βλ. *Α' Βασ.* 19,8-13.

7. Βλ. *Λουκ.* 1,80.

8. Βλ. *Λουκ.* 5,16.

9. Βλ. Μεγάλου Βασιλείου, *Ἐπιστολὴ 2*, Γρηγορίω, PG 32, 228AB.

νά εισέλθει δια τῆς διανοίας καὶ νά αἰχμαλωτίσει τὴν καρδιά¹⁰. Ὁ ἡσυχαστὴς ἀγωνίζεται νά περιορίσει τὸν ἀσώματο νοῦ μέσα σὲ σωματικὸ οἶκο, τὴν καρδιά¹¹. Μὲ αὐτὴν τὴν νηπτικὴ προσπάθεια θὰ ἐπιτύχει τὴν ἔνωσή του μὲ τὸν Θεό. Ὁ Μέγας Βασίλειος ἀναφέρει ὅτι ὁ νοῦς ποὺ δὲν διαχέεται καὶ δὲν προσκολλᾶται στὰ ὑλικά καὶ τὰ ἐξωτερικά μὲ τίς αἰσθήσεις καὶ τοὺς λογισμούς, ἐπιστρέφει καὶ βρίσκει τὸν ἑαυτό του καὶ κατόπιν ἐνώνεται μὲ τὸν Θεό¹². Τελικὰ γιὰ τὸν χριστιανὸ ἰσχύει τὸ ἐξῆς παράδοξο. Ὅσο αὐτὸς νεκρώνεται γιὰ τὰ ἐξωτερικά καὶ ἐφήμερα, τόσο νεκρώνει τὰ πάθη του καὶ τίς παράλογες ἐπιθυμίες, τόσο μεταμορφώνεται καὶ ζωοποιεῖται ἐν Χριστῷ κατὰ τὸν «ἔσω ἄνθρωπον»¹³.

Ὅλα τὰ συγγράμματα τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ ἐμπνέουν τὸ ἄρωμα τῆς ἡσυχαστικῆς παραδόσεως. Ἰδιαίτερα ὅμως, μὲ τὴν συγγραφὴ τοῦ περίφημου ἔργου του *Ἐπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζόντων*, ὁ Παλαμᾶς, θεμελιώνει θεολογικὰ τὴν ἡσυχαστικὴ ζωὴ καὶ ἐρμηνεύει δυσεξιχνίαστες ἀνθρωπολογικὲς ἀλήθειες. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ἀπαντώντας στὸν ἀντιησυχαστὴ καὶ νοησιαρχικὸ Βαρλαάμ, ποὺ κατηγοροῦσε τοὺς ἡσυχαστὲς ὅτι ἐνεργοῦν κακῶς, ὅταν προσπαθοῦν νά περικλείσουν τὸν νοῦ ἐντὸς τοῦ σώματος¹⁴, λέει ὅτι ὄχι μόνον ἐντὸς τοῦ σώματος καὶ τῆς καρδίας πρέπει

10. Ἰωάννου τοῦ Σιναΐτου, *Κλίμαξ, Λόγος 27, Α, 2*, ἔκδ. Ἱερὰ Μονὴ Πα-
ρακλήτου, Ὠρωπὸς Ἀττικῆς, 1978, σ. 335.

11. Ἰωάννου τοῦ Σιναΐτου, *ὁ.π.*, 27, Α, 5, σ. 336.

12. «Νοῦς μὴ σκεδαννύμενος ἐπὶ τὰ ἔξω, μηδὲ ὑπὸ τῶν αἰσθητηρίων ἐπὶ τὸν κόσμον διαχεόμενος, ἐπάνεισι μὲν πρὸς ἑαυτόν δι' ἑαυτοῦ δὲ πρὸς τὴν περὶ Θεοῦ ἔννοιαν ἀναβαίνει». *Ἐπιστολὴ 2*, Γρηγορίῳ, PG 32, 228AB.

13. Βλ. *Ρωμ.* 7,22 καὶ *Ἐφεσ.* 3,16.

14. Βλ. ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Ἐπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζόντων*, Ἑρώ-
τησις δευτέρα, *Συγγράμματα*, τόμ. Α', σ. 391

νά ἐπαναφέρουμε τὸν νοῦ ἀλλὰ καὶ ἐντὸς ἑαυτοῦ¹⁵. Ἡ ἐπιστροφή τοῦ νοῦ πρὸς τὸν ἑαυτό του, ἡ αὐτοεποπτεία τοῦ νοῦ καὶ συγχρόνως ἡ ἀνοδός του πρὸς τὸν Θεὸ μὲ τὴν μονολόγιστο προσευχή, τὴν εὐχή τοῦ Ἰησοῦ, συνιστᾶ κατὰ τὸν ἅγιο Γρηγόριο τὴν κυρία ἐργασία τῆς νοερᾶς ἡσυχίας¹⁶. Ἔτσι γίνεται «τὸ ἐνιαῖον τοῦ νοῦ τρισσόν»¹⁷. Ὄταν κανεὶς παραμένει σ' αὐτὴ τὴν «ἐνοειδῆ συνέλιξιν»¹⁸ τοῦ νοῦ καὶ τὴν ἀνάτασή του πρὸς τὸν Θεὸ καὶ προσέχει νὰ μὴν αἰχμαλωτίζεται ἀπὸ λογισμοὺς ματαίους καὶ κακοὺς, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ ἀπὸ τοὺς φαινομενικὰ καλοὺς¹⁹, τότε πλησιάζει τὸν Θεὸ νοερῶς, αἰσθάνεται τὶς ἀνέκφραστες ἀκτιστες ἐνέργειές Του, γεύεται κάτι ἀπὸ τὴν κατάσταση τοῦ μέλλοντος αἰῶνος καὶ βεβαιώνει –ἔχοντας ὁ ἴδιος ἀληθινὴ αἴσθησις πλέον– περὶ τῆς χρηστότητος τοῦ Κυρίου κατὰ τὸ «γεύσασθε καὶ ἴδετε ὅτι χρηστὸς ὁ Κύριος»²⁰. Κατὰ τὸν Παλαμᾶ ὁ μοναχὸς ποὺ γεύεται αὐτὴν τὴν γλυκύτητα τῆς θείας Χάριτος ἀποφεύγει τὴν συνομιλία ἀκόμη καὶ μὲ τοὺς ὁμοτρόπους ἀδελφούς του, γιατί φοβᾶται μήπως διακοπεῖ «ἡ ποθητὴ καὶ τερπνὴ ὁμιλία μὲ τὸν Θεὸν» καὶ «τὸ μοναδικὸν τοῦ νοῦ γίνει πολυσχιδές»²¹.

15. Βλ. *Ἐπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζόντων* 1,2,4, *Συγγράμματα*, τόμ. Α', σ. 397.

16. Βλ. *Ἐπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζόντων* 1,3,45, *Συγγράμματα*, τόμ. Α', σ. 457.

17. Βλ. *Περὶ προσευχῆς καὶ καθαρότητος καρδίας* 2, *Συγγράμματα*, τόμ. Ε', Θεσσαλονίκη 1992 σ. 158.

18. Βλ. *Ἐπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζόντων* 1,2,7, *Συγγράμματα*, τόμ. Α', σ. 400 καὶ 2,1,35, σ. 496.

19. Ὁ Παλαμᾶς τονίζει: «νοῦς ἀποστάς τοῦ Θεοῦ, ἢ κτηνώδης γίνεται ἢ δαιμονιώδης». Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Ὁμιλίαι ΚΒ'*, Σοφοκλέους τοῦ ἐξ Οἰκονόμων, Ἀθήνησι 1861, *Ὁμιλία* 51, 6, σ. 114.

20. *Ψαλμ.* 33,9.

21. Βλ. *Πρὸς Ἐένην μοναχὴν* 1, *Συγγράμματα*, τόμ. Ε', σ. 193.

Περιεχόμενα

Πρόλογος	7
Ἡ Ἀναμαρτησία τῆς Παναγίας	9
Ἡ Ἀξία τοῦ Ἀνθρωπίνου Σώματος στήν Διδασκαλία τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ.....	33
Ἡ Χρήση Λογικῆς καὶ Νοερᾶς Ἐνέργειας τοῦ Ἀνθρώπου κατὰ τὸν Ἅγιο Γρηγόριο τὸν Παλαμᾶ	45
Ἡσυχία καὶ Θέωση κατὰ τὸν Ἅγιο Γρηγόριο τὸν Παλαμᾶ	63
Ἀπὸ τὸ Προσωπεῖο στὸ Πρόσωπο κατὰ τὸν Ἅγιο Γρηγόριο τὸν Παλαμᾶ	83
Ὁ Ἅγιος Μάξιμος ὡς Βατοπαιδινὸς Μοναχός.....	101
Οἱ Κολλυβάδες στήν Ἱστορία καὶ τὸ Παρόν.....	123
Τὸ Πρόσωπο καὶ τὸ Ἔργο τοῦ Γέροντος Ἰωσήφ τοῦ Ἡσυχαστοῦ	137
Ἡ Θεοεγκατάλειψη κατὰ τὸν Γέροντα Σωφρόνιο.....	159
Ὁ Σατανᾶς ὡς Δημιουργὸς τῶν Ἀποκρυφιστικῶν Φαινομένων	177
Ὁ Αἰφνίδιος Θάνατος ἀπὸ Θεολογικῆς Ἀπόψεως	207
Δημιουργία — Ἔσχατα	217
Ἐκπαιδευτικὴ Μεταρρύθμιση — Γιὰ τὸν Ἄνθρωπο ἢ γιὰ τὴν Ἀγορὰ Ἐργασίας;.....	235
Ἡ Ὑπέρβαση τοῦ Θρησκευτικοῦ Φανατισμοῦ.....	245
Ἡ Μονὴ Βατοπαιδίου καὶ ἡ Ἀθωνιάς Ἀκαδημία.....	261
Ἱερὰ Μεγίστη Μονὴ Βατοπαιδίου καὶ Θράκη.....	287